

lefektetésére rendeltettek, minden szubjektivitás nélkül.⁴³ A találkozó közlő közül a második volt a legnagyobb jelentőségű a filozófus számára: eredményeképpen titkos tanácsosi rangban felvették Oroszország szolgálatába és – egy évre visszamenőleg is – ezer tallér évi fizetést állapítottak meg számára. A szerződés szövege⁴⁴ kitért Leibniz matematikai és történeti kutatásokban eddig kifejtett munkásságára, külföldi tudósokkal fenntartott kapcsolatainak sokrétűségére; ellátandó feladataira, amely Oroszország felvilágosult állammá tételével volt kapcsolatos; és a cár azon ígéretére, hogy ehhez a munkához mindent megküldenek a számára Oroszországból. A szerződést Leibniz olyannyira komolyan vette, hogy 1712. december 12-én írt leveléhez már hosszú listát⁴⁵ mellékelte: szüksége lenne az Oroszországban kiadott könyvek és a kolostorokban őrzött görög és orosz nyelvű kéziratok, kódexek jegyzékére, az orosz szakemberek és a cár szolgálatában álló külföldi tudósok névsorára, az orosz cári birodalom területén élő népek nyelvéből vett mintákra – Leibniz erre legalkalmasabbnak a Miatyánk, a Hiszekegy és a Tízparancsolat szövegét tartotta, vagy megelégedett volna a legfontosabb főnevek–igék–számok szótárával –, egy orosz lexikonkiadásra és orosz nyelvtanra, az orosz nyelvű biblia – lehetőség szerint az Újszövetség – legutóbbi kiadására. Mai szemmel nézve kérése – oroszországi ismerőseihez szóló sürgető levelei ellenére⁴⁶ – valószínűleg azért nem teljesült, mert Oroszországnak – amely egyébként is a péteri reformok megvalósításának lázában égett – rengeteg időre lett volna szüksége mindezek összegyűjtésére. Az előbbieken alapján meg kell tehát ismételnem a bevezetésben leírtakat: Leibniz hatása Oroszország műveltségének kialakítására és fejlesztésére olyan értelemben közvetlen, hogy mindazt, amit tervezeteiben megfogalmazott, a cár fokozatosan valósította meg – felhasználva a Leibniz által leírtakat, de mindig alkalmazkodva az oroszországi történelmi fejlődésből következő sajátosságokhoz és lehetőségekhez. Az itt leírtak reményeim szerint bővítik és árnyalják a filozófus és könyvtáros Leibnizről, valamint I. Péternek az orosz nyomdász- és könyvtártörténetben betöltött szerepéről a magyar szakirodalomban korábban kialakított képet.

HANGODI ÁGNES

Táncsics Mihály „Népkönyv”-ének történetéhez. Az 1848. március 15-i forradalom egyik ünnepelt hőse Táncsics Mihály volt, akit a sajtószabadság mártírjaként szabadított ki a pesti nép a börtönből. Bár az író már korábban is többször szembe került a cenzúrával, hiszen társadalombírálatára és demokratikus szellemű példamondatai miatt már a harmincas években elkobozták a *Pazardi* című irányregényét és egy magyar–német beszélgetőkönyvét, de igazi üldözése majd bebörtönzése az 1846-ban Lipcsében, a cenzúra megkerülésével kiadott *Népkönyv*¹ című, „polgári katekizmus”-a miatt vette kezdetét. Táncsics ugyanis a negyvenes években írt, egyre radikálisabb politikai iratait és népkönyveit a cenzúra miatt jórészt külföldön jelentette meg. A kancelláriai iratokból ismeretes, hogy 1846-ban több ilyen külföldön kiadott műve ellen indult eljárás. Így például nehéz órákat okozott a bécsi hatóságoknak az *Antiúrbérváltás* című, a lipcsei Otto Wigandnál megjelent munkája, amelynek példányait Bukovinán és Erdélyen keresztül csempész-

⁴³ GER'E: i. m. 125.

⁴⁴ L. PEKARSKIJ: i. m. 26.

⁴⁵ A listát l. PEKARSKIJ: i. m. 29–30.

⁴⁶ L. pl. PEKARSKIJ: i. m. 30–31.; GER'E: i. m. 173., 176. Utóbbi levelében azt is kénytelen jelezni, hogy az időközben eltelt két év alatt – az első ötszáz tallér kivételével – fizetését sem kapta kézhez.

¹ STANCICS Mihály: *Népkönyv. Polgári katekizmus a nép számára*. Lipcse, 1846. Keil Erneszt és társa. 178 l.

ték be Magyarországra, és azokat pesti könyvkereskedők is árusították. Az ügy kapcsán Metternich tárgyalásokat kezdett a szász kormánnyal, amelyek nyomán Wigandot eltiltották kiadványai forgalmazásától. Később azonban e rendelkezést visszavonták és a szerzőt sem érte büntetés.²

Nem volt azonban következmények nélküli Táncsics *Népkönyvének* kiadása, amely a lipcsei Keil és társánál jelent meg. Rádásul szinte egy időben folyt Táncsics *Hunnia függetlensége* című, Tübingenben L. Fr. Fues könyvkereskedőnél kiadott műve elleni eljárás is, miután a Kancellária Heckenast pesti könyvkereskedő besúgásából értesült e munka megjelentetéséről. Táncsics külföldön kiadott műveivel kapcsolatban folyó rendőri ügyekbe Metternich is bekapcsolódott. Viszota Gyula ismertette a magyar kancellárnak 1847. január 8-án keltezett jelentését a *Népkönyvről*.³ A kancellár szerint e munka nagyon rosszindulatú támadás a kormány, az alkotmány, a fennálló rendszer valamint a katolikus vallás ellen. Ennek nyomán a jogügyek igazgatója Táncsics elfogatását javasolta, majd elfogató parancsot adtak ki ellene az alaptörvények elleni lázítás és felségsértés vádjával. A Táncsics sorsára oly tragikus hatású művel kapcsolatban érdemes megismerni azt a korábbi jelentést is, amely a bécsi Staatsarchivban található a Kancellária cenzúrai iratai között.⁴

Az 1846. november 16-án kelt irat behatóan ismerteti a *Népkönyv* 1846-ban E. Keil kiadásában megjelent kötetét. A jelentés készítője nincs megjelölve, de a beadvány címéből („Beurtheilung”), arra lehet gondolni, hogy valamelyik szakcenzor írásáról lehet szó, aki – mint látni fogjuk – korábban is foglalkozott a magyar nyomtatványok, így pl. az újságok cenzúrázásával.

Bevezetőjében arra hívja fel a figyelmet, hogy a könyvet szerzője a nép között kívánta terjeszteni, mert a könyv műfaját alkalmasabbnak találja az ismeretek közlésére mint az iskolákat és a tanítókat. Véleménye szerint mindenkinek ismernie kell a jogait és a kötelességeit, az igazságot és meg kell tudni különböztetni a jót a rossztól. Kiemeli a feljegyzés írója Táncsicsnak azt a megállapítását, hogy azért írta e könyvet, mert a haza veszélyben van. Arra is felhívja olvasói figyelmét, hogy korábban voltak olyan magyar királyok, akik az országot végrendeletileg úgy hagyták idegen uralkodókra, mintha saját pusztáikról és rajtuk legelésző birkákról lett volna szó. Bécsben egyesek ma is úgy beszélnek erről, mintha a magyarok marhák lennének, akiknek a véleményét egyáltalán nem kell kikérni. A nemességgel 1844-ben folytatott országgyűlési tárgyalások ellenére még mindig sokan vannak Bécsben, akik úgy rendelkeznek az országról és lakóiról, mint egy juhakolról. A szerző szerint a király minderről semmit sem tud, mert már régóta rossz egészségi állapotban van.

Kiemeli a jelentés azt is, hogy Táncsics a népet már a földön boldoggá akarja tenni. Hivatkozik a *Népkönyv* szerzőjének egyik ironikus megjegyzésére is ezzel kapcsolatban: arra ti., hogy e téren a papságot tekinti példaképül, mert az sem hanyagolja el a földi boldogságot, hiszen érzékelhető, hogy nem szenvednek az éhségtől és a szomjúságtól és nem is fagyoskodnak az örök boldogság érdekében.

A továbbiak során Táncsics azon megállapításait idézte, amelyek szerint az ügyetlen tanítók és más tanult rétegek jó része nem alkalmas a bajok orvoslására; a nép pedig nem ismeri a jogait és nem tudja mi a jó és mi a rossz. Ő viszont, aki a népből származik, ismeri a nép sorsát, és tudja minek van híjával: ezért írta a katekizmusát. Sokan emlegetik ugyan a népnevelést, de ő azt kéri olvasóitól, hogy inkább rontsák le az iskolákat, mintsem eltűnjék azok nevelői tevékenységét, akik pénzzel megvesztegethetők. A nevelés legjobb eszköze a könyvet tartja.

² VISZOTA Gyula: *Néhány cenzúrai eset 1846–47-ben.* = Budapesti Szemle 1924. 195. köt. 185–193.

³ VISZOTA: *i. h.* 190.

⁴ Haus-, Hof und Staatsarchiv, Wien. S.K. ad Polizei. Zensur 1807–1848. 59, alt: 79. f. 94–113.

Nem hallgatja el a beadvány Táncsicsnak azokat a bíráló megjegyzéseit sem, amelyeket a kormányzatnak címzett. A külföldön tartózkodó király pótlására létrehozott budai helytartótanácsról azt írja, hogy ennek csak neve van, hatalma Budáról Bécsbe szívárgott fel. A bécsi kormányzat nem ismeri a magyarok gondjait, a kormányférfiak pedig a király tudta nélkül törvénytelenégeket követnek el.

Táncsics szerint a következő országgyűlésen e törvénytelenégeket és az ország elleni egyéb káros terveket nyilvánosságra fogják hozni. Kötelességévé kívánja tenni könyve olvasóinak, hogy minden faluban járassák és olvassák a *Pesti Hírlapot*, amely beszámol az ülésekről. Az országgyűlés ugyanis csak akkor tudja a sérelmeket orvosolni, ha a népre támaszkodhat. A legfőbb sérelemnek a cenzúrát nevezi meg, mert értelmes tanítást és nevelést szabad sajtó nélkül nem lehet elképzelni.⁵ A nevelés ugyanis abból áll, hogy ha valaki hibásat mond, a másik megcáfolja, és az igazság a két ellentétes állításból bontakozik ki. A jelentés a továbbiak során is kitér a cenzúráról szóló többi megállapításra is, így többek között arra, hogy az országban található visszaélések abból származnak, hogy azokat nem lehet nyilvánosságra hozni.

Óva inti olvasóit a szerző attól, hogy a bajokon törvénytelenül, zavargások által próbáljanak segíteni. Az egyenlőséget a követválasztás és a közteherhivatal terén az országgyűlésnek kell kimondani. Utal a jelentés arra is, hogy Táncsics felsorolja azokat a főrendeket, akik hívei e reformoknak. Az első helyen Wesselényi Miklós bárót említette, mert ő volt az első, aki a szegény néppel való közteherhivatal megkötését megkötötte.⁶ A beadvány készítője ezután áttekintést ad a könyv további fejezeteiről, amelyek a polgár jogairól, kötelességeiről, az igazságról és a jó meg a rossz közti különbségről szólnak. Végül így összegezi a tanulságokat és indokolja meg Táncsics *Népkönyvének* veszélyességét:

E mű annál veszélyesebb, mert stílusa olyan népszerű, hogy már népszerűbb nem is lehetne. Veszélyes azért is, mert a szerző azt állítja, hogy ő is a népből származik, és hogy annak követeléseit jól ismeri. Gyakran ismétli, hogy nem akar felfordulást, ellene van az Őfelsége elleni oppozíciónak is, iránta a legnagyobb hűséggel és hódolattal van.

Mindezek ellenére veszélyesnek találja e könyvet, mert szerzője ismert ifjúsági- és népiró, akire ő már többször felhívta a magas kormányzat figyelmét akkor, amikor a tárgyalások előtt átnézte a magyar újságokat. De azért is veszedelmes Táncsics *Népkönyve*, mert a szerző Kossuth közvetlen szellemi rokonának látszik, hiszen sem stílusa, sem pedig eszméi nem különböznek Kossuthétól.⁷

Minden valószínűség szerint ezen ítélkező jelentés indította el Táncsics üldözését, ami végül is – 1847. március 4-én, Sedlnitzky pesti kémjének besúgói jelentése után – az író elfogatásához vezetett. Táncsicsot a szlavóniai Bród községből vasra verve szállították Pestre, majd bírói ítélet nélkül a budai várban bebörtönözték. Innen szabadította ki őt 1848. március 15-én a pesti forradalom.

KÓKAY GYÖRGY

⁵ „...Er verpflichtet dem Volk die außfälligen Verhandlungen während der nächsten Landtages aus dem Pesti Hírlap zu lesen. Zur Landtag wird alles durchführen, wenn an sich an das Volk stützen wird. Von allen Beschwerden hebt er die Censur als eine Hauptbeschwerden heraus, weil er sich eine vernünftiger Erziehung ohne freye Presse nicht vorstellen kann.”

⁶ „Der Verfasser behauptet daß es selbst Grafen gibt, welche die Gleichheit wünschen... Der Baron Miklós Wesselényi steht deren Spitze, der die Lasten des Volkes theilen wollte.”

⁷ „Dieses Werk ist um so gefährlicher, weil die Darstellungsart so populär ist, daß sie nicht populärer seyn könnte. Weil der Verfasser sagt, daß er selbst aus dem Schosse des Volkes ist und dessen Bedürfnisse genau kennt; weil er noch der Weige der Opposition gegen Se. maj. die grösste Traue und Ehrfurcht smehelt; weil er ein bekannter Jugend- und Volks-Schriftsteller ist, auf den ich die hohe Regierung bei der Gelegenheit als ich die hung. Zeitungen für die Konferenzen revidierte, oft aufmerksam gemacht habe; weil Kossuth sein unmittelbarkeite Geist zu seyn scheint, weil die Ideen und die Sprache sich von seiner Kossuth's nicht unterscheidet. Wien, den 16. Nov. 1846.”